

КУЛЪТ КЪМ VICTORIA И ИДЕЯТА ЗА ПОБЕДА, ОТРАЗЕНА В ЕПИГРАФСКИ ПАМЕТНИЦИ ОТ ПРОВИНЦИЯ ДОЛНА МИЗИЯ

Пена Лунгарова

Смята се, че Victoria е древно божество, което в произхода си е близко с *Vica Potia*, стара римска богиня, покровителка на победите, с която е била свързвана. Според Г. Висова във Виктория е възплътена една от божествените сили на Юпитер, която се почита още в лицето на *Iuppiter Victor* (Wissowa 1912: 139). Все пак по-приемливо е мнението, че Виктория съществува като независима деификация, тъй като понятието за победа е много близко и важно за римляните във войните им с техните съседи и те го свързват по-скоро с отделно, независимо божество, осигуряващо победа, отколкото с качество на върховния им бог (Axtell 1907: 17; Fears 1981: 745). Заема, според протоколите на Арвалските братя, определено място в посветителните формули, най-често след Капитолийската триада (Wissowa 1912, 139). Почитането ѝ се свързва с измолването на победа в критични моменти по време на война и дори когато липсват конкретни обстоятелства. Нейният храм на Палатин се освещава през 294 г. пр.Хр. от консула Л. Постумий по време на Самнитската война (Wissowa 1912, 139). Палатинският храм на Victoria остава единствен до края на Републиката. Римските владетели от републиканския период свързват имената си с нейното, за да изтъкнат своите заслуги за извоюваната победа, както е при *ludi Victoriae Sullanae* или *Ludi Victoriae Caesaris*.

Заедно със *Spes*, *Salus* и *Ops Victoria* е силата, която произтича от божествата и се очаква от хората като дар (Cic. *De nat. deorum* 3, 88), докато *Mens*, *Virtus* и *Fides* са заложени в тях.

През императорската епоха в храмовете и олтарите като *Victoria Augusta* тя става лично име и получава при Германик епитета *Victoria Germanicana* (Wissowa 1912, 140). Според конкретния император и спечелената от него победа над римските врагове тя получава епитетите: *Germanica*, *Parthica*, *Sarmatica*. Нейните прояви като дела на отделните императори се осмислят във формулите: *Victoria*

Caesaris, Victoria Caesaris Augusti imperatoris, Victoria imperatoris Caesaris Vespasiani Augusti, Gallia capta, Aegyptus capta, Iudaea capta.

През 29 г. пр.Хр. Август ѝ издига олтар в Курията, превърнат в символ на непобедимостта на Римската империя. Неговото унищожаване по заповед на Констанций и Грациан означава край на съществуването на стария Рим (Wissowa 1912: 141). Реформите на Август, които са насочени да възстановят *res publica*, се основават на Victoria Augusta, мира, справедливостта и щастието и нямат за цел установяване на нов ред. В неговите *Res gestae* много ясно се открива идеята за преоткриването на традиционните ценности.

Изключителната роля на тази богиня за спечелените и бъдещите победи на Рим най-ясно може да се изрази с известната фраза: “Виктория основа Империята и тя я продължи” (Fears 1981: 737). Призовавана в опасни за сигурността на Рим военни действия, тя е политическо средство за запазване на държавата, каквато роля имат и другите божества на официалния държавен култ. Виктория, обаче, заема централно място в императорската пропаганда, тя е не само дар от боговете за императорите, но и техен неотделим *comes*. Фигурата на императора е обект на култ, действията и делата му трябва да бъдат триумфиращи, победни, за да осигурят на неговите поданици достойно съществуване, да благословят света с *Pax*, *Concordia*, *Libertas*, *Iustitia*, *Aequitas*, *Felicitas*, *Spes*, *Abundantia*, *Securitas*. Сред тези добродетели (*virtutes*) на Victoria Augusta е отредена най-важната и задължителна роля.

Най-значителният паметник в провинция Долна Мизия, посветен на Виктория, е открит в епископалната базилика в Нове (IGLN 1997, № 46, pl. 17). Той представлява пиедестал за статуя, изобразяваща крачеща богинята Виктория, според разположението на двата отвора върху горната основа, (Mrozewicz 1984: 181) с посветителен надпис на *Victoria Panthea sanctissima* и *pro salute imperatoris*. Според имената на консулите паметникът се датира в 184 г., т. е. по времето на император Комод. От надписа става ясно, че посветителят L. Maximus Gaetulicus прави оброк на богинята, когато служи във Vienna (Gallia Narbonensis) като новобранец (*tiro*) в *legio XX Valeria Victrix*, а изпълнява задължението си като *primus pilus* в *legio I Italica*. L. Максим Гетулик избира уникална посветителна формула към *Victoria – Augusta Panthea Sanctissima*.

Corpus Glossariorum Latinorum дава следното определение за Pantheus: Pantheus deus qui in se omnium habet significationes quasi omnium deus (CGL 1894: 318, 38). Pantheus е известен като епитет към Iuppiter, Sarapis и Silvanus.

При богини епитетът Panthea се открива при Concordia (CIL VIII 22693), Isis (CIL X 3800) и Fortuna (CIL VI 30867; X 1557, 5800) (Mrozewicz 1984, 182, бел. 11), но в надписа от Нове за пръв път е използван за Victoria.

Запазените изображения на Изидата и Фортуна като всебогини, с атрибути на различни божества, наречени *signa* или *symplegmata*, както и честото им сливане (Apul., Metam. XI, 15, 22), подсказва, че почетената в Нове Виктория е представена по подобен начин (Mrozewicz 1984, 183). Вплитането на идеите за щастие и успех в битките, който осигурява победата, за посветителя, направил оброка в началото на военната си кариера, изкрystalизира във Victoria Panthea. Смята се, че нейната поява се дължи на ориентализацията на римските култове при управлението на Комод (Mrozewicz 1984: 184), но ако се вземе предвид времето на обрчането, изчислено чрез 57-годишната военна служба на примипила, се оказва, че това е станало по времето на император Хадриан, когато култовете към божествата на Александрия, благодарение на императора, се превръщат в главни богове в Империята (Beaujeu 1955: 241).

Идеята за победа прави възможен синкретизма между култовете на Виктория, Конкордия, Фортуна и Изидата, за да се появи Victoria Panthea.

Пантеистичната концепция на римския паганизъм може да се обясни не само със заложения в римската религия политеизъм, но и с навлизането и разпространението на източните култове в провинциите, което се засилва от времето на Антонините. От своя страна самите източни култове са носители на пантеистични идеи (Тодоров 1928: 165), поради често неопределената им и многообразна природа (*ibidem*, 9). Тези идеи не са чужди за римляните, за което свидетелства издигнатият още през 27 г. пр.Хр. Пантеон в Рим от Агрипа. Епитетът Augusta, който се прилага и към други божества (Apollo, Ceres, Diana, Hercules, Lares, Liber, Mars, Mercurius, Minerva, Silvanus) и персонификации (Concordia, Fides, Fortuna, Iustitia, Libertas, Ops, Pax, Pietas, Providentia, Salus, Spes, Tutela), разкрива връзката с култа към

императора. За обикновения римлянин през императорската епоха знанието за боговете представлява знание за техните специфични сили и призоваването им е с цел да получи от тях съответното благодеяние (Fears 1981: 926–927). В този аспект почитането на *Concordia Augusti*, *Victoria Augusti* и *Pax Augusti*, както и другите *virtutes* изразява какво благодеяние се очаква или е получено от императора (*ibidem*). Непопулярната суперлативна форма на епитета *sancta, sanctissima* – “пресвята”, изразява по категоричен начин личното отношение на посветителя и подсказва необикновения стремеж към жадуваната или особената ценност на извоюваната победа.

Върху варовиков олтар, открит в с. Долна Бешовица, Врачанско, се чете посвещение, направено от *strator consularis, Aurelius Pudens*, за божествата от Капитолийската триада, *Victoria, Volcanus, Mercurius* и *Fata divina* (ILBv. № 156).

Социалният статус на посветителя обяснява включването в посветителната формула на първите четири божества и почитането на *Victoria* след Капитолийските божества. Длъжността *strator consularis* се среща в още два надписа от провинция Долна Мизия, които се датират в края на II и началото на III в. (Торбатов 1989: 34). *Stratores* се отнасят в групата на военните, освободени от преки задължения – *immunes*. На тях е поверена грижата за конюшните на легиона или са лични коняри на висшите офицери или административни служители (*ibidem*, 35). Б. Геров датира паметника във времето на Северите и предполага, че в тази област е имало императорски домен (Геров 1952: 53, 89). Много вероятно е в него да са се развъждали коне за нуждите на римската войска. Предполага се, че подобно коневъдно стопанство, също в императорски домен, се е намирало в пътната станция Палмате, разположена на линията Марцианополис – Дуросторум (Геров 1980: 61). Името на посветителя е римско, но с *praenomen Aurelius*, което поставя под съмнение неговия римски произход. Вероятно той е получил римско гражданство при Марк Аврелий, Комод или Каракала през 212 г. Той е императорски служител, което обяснява поставянето на първо място в посвещението официалните римски божества, както и *Victoria*. Единственото общо между останалите три: *Volcanus, Mercurius* и *Fata divina* е популярността на техния култ сред галското население, свидетелство за която са епиграфският материал и описанията на Цезар за нравите и

обичаите на галите и германите (Caesar, VI, 21). Може да се предположи, че се касае за посветител, романизиран преселник от западните провинции на Римската империя, където култовете на местните божества са били почитани с римските им съответствия Volkanus, Mercurius и Fata divina. Известно е, че, след войните с маркоманите и епидемията от чума, поради намаляване на населението, са настанени преселници в провинция Долна Мизия, както в земите около лагерите, така и в земеделските имения (Геров 1952: 53, 37). За областта, откъдето произхожда паметникът, със значително тракийско население, преходна по отношение на влиянието на елинизма и романизма, има свидетелства за население от келтски и готски произход (Геров 1952/53, № 249, 301).

Монументална, фрагментарно запазена, бронзова статуя (3,20 м) е намерена в землището на с. Малък Преславец, на около 50 км западно от Силистра (Венедиков 1985, 93). На това място вероятно се е намирала римската Нигриниана. Размерите на статуята, надхвърлящи човешки ръст, показват, че не е представен обикновен човек, а божество или император, който е бил почетен след извоювана победа (Венедиков 1985: 94). Мотивът с двете Виктории върху ризницата, увенчаващи Паладион, е широко разпространен през втората четвърт на II в. в Рим, откъдето в провинциите се е наложил начинът на представянето на императора и според Ив. Венедиков статуята изобразява император в качеството му на победител (*ibidem*, 100–102). Интерес представлява не изображението на двете Виктории върху ризницата, а статуетката на Виктория, която фигурата е държала в протегнатата си напред лява ръка. Виктория, крилата, облечена в дълъг препасан хитон без ръкави, пристъпва с десния крак, а с дясната ръка, вдигната нагоре, държи венец.

Колосалните размери на паметника, надхвърлящи почти два пъти човешки ръст, както и аналогичните открити статуи на Марс, държащ Виктория, каквито изображения се намират и върху монети, водят до предположение, че тази статуя принадлежи на божество – вероятно Марс. Идеята за издигането на импозантна статуя на Mars Victor е спечелената или очакваната победа, това е Марс, който побеждава. В подкрепа на предположението, че статуята представя Марс, е изображението му върху монета, от времето на Гордиан (Мушмов 1912: 1654), където богът е с шлем, военно облекло, в ход

наляво, с копие в лявата ръка и Виктория в дясната, иконография, отговаряща на статуята от Нигриниана.

Известен е вотивен релеф от Одрин, представящ Атина Палада, носеща в протегнатата си напред дясна ръка крилатата фигурка на Нике – т.н. *Pallas Nikephoros* (Добруски 1907: 177). Сред нумизматичните свидетелства се откриват и други божества, носещи в дясната си ръка *Victoria – Roma Aeterna* (Божкова 1996: 23). Тъй като Виктория се схваща като възплъщение на победата, но се използва и за название за победа, божествената ѝ същност се обезсилва. През III в. тя изпада в зависимост от главните богове, които започват да се представят подаряващи Победата под форма на малка статуйка (Hölscher 1967: 176).

Към анепиграфските паметници от провинция Долна Мизия се отнасят и бронзовите статуетки от Ескус (Фрова 1951: 54; Огненова-Маринова 1984: № 82), от развалините на античната крепост *Augusta*, до с. Хърлец (Николов 1967: 233, № 33), бронзов бюст апликация с неизвестно произхождение, който се съхранява в РИМ – В. Търново (Ив. Църов, 1990: 34, № 9), бронзови статуетки от Нове (Стефанов, 1928: 29, 322), с. Крепча (Велков 1923: 24, 227, обр. 104) и Разград (Радославова, Дзанев 2003: 128).

Иконографските типове на Виктория, определени от многобройните анепиграфски и нумизматични свидетелства в Римската империя, представят богинята на победата като полугола крилатата женска фигура в различни положения: права или седяща, върху нагръдник или щит, вървяща, тичаща или летяща, на бига или квадрига, а нейните атрибути са корона от палмово клонче, гирлянда, скиптър, лаврово клонче, щит, знаме или трофей (Gnechi, Elmer 1978: 62–63). От периода на Империята понякога е представена как поставя венец върху *troaeum* или как пише върху щит думи, описващи победа или дарове. Често се срещат и изображения на Виктория, която предлага корона на императора или го коронясва, води неговия кон или триумфална квадрига или го придружава в колесницата, като същевременно го коронясва. Срещат се и изображение на две или три Виктории, които издигат трофей или щит.

Незначителният брой бронзови пластики на Виктория от Долна Мизия, намерени в колония Ескус и в места с определена степен на романизация изобразяват Виктория в традиционната ѝ иконография:

сама, облечена в дълъг препасан хитон, с прибрана коса, палмова клонка и венец. Статуетките от Разград и Аугуста представят богинята стъпила на глобус, с палмово клонче в лявата ръка, в дясната – с венец, които застъпват прототип на Скопас (Радославова, Дзанев 2003, 128). Едната статуетка от Ескус показва близост в изображението на Виктория с иконографията, застъпена върху монетите от Долна Мизия (Мушмов 1912: № 616, 617, 790, 882, 885, 917, 1079, 1080, 1172, 1229, 1312, 1387, 1389, 1480).

Идеята за победа в Римската империя, която през III в. се превръща във военна монархия, обединява и други паметници, произхождащи от провинция Долна Мизия, които включват посвещения към Iuppiter, Mars Victor, Hercules, Diana и императора, назовани с епитетите *invictus* или *victor*.

Върховният римски бог като Iuppiter Feretrius е висш военачалник, помощник в битките – Iuppiter Stator и даряващ победата – Iuppiter Victor (Wissowa 1912: 119). Именно за това в неговото светилище в Рим се поставя най-рядката и най-ценната победна плячка, която римският пълководец отнема от врага, след като лично го е убил – *spolia opima*.

При с. Сохаче са намерени няколко релефа, от които единият е посветен на Юпитер с надпис *Iovi invicto* (ILBg., № 157). Епитетът *invictus* за Юпитер не е засвидетелстван в паметници в провинция Долна Мизия. В литературата е споменат само от Овидий: *Idibus Invicto sunt data templa Iovi* (Ov. Fast. 6, 650). Върху монетните емисии, които започват при Вителий и Домициан и продължават до тетрархията, Юпитер, като бог, свързан с военната победа, се среща с епитета *victor* и се явява на трон (Canciani 1997: 460). Така формалният израз се подчинява на идеята за победа, която върховният бог носи в същността си като всемогъщ.

Почитането на Диана като военна богиня датира от 187 г. пр.Хр., когато тя получава собствено култово място от М. Емилий Лепид. Той го освещава по време на войната срещу лигурите и осем години по-късно е издигнат храм на Циркус Фламиниус.

Надпис върху оброчна плочка от Чипровци – вече загубена – е с посвещение на *Diana invicta* – “непобедимата Диана” (CIL III 7445) и се датира във времето на Северите (Геров 1952: 53, 247). Посветителят *Apollonius Diomedis*, за когото няма други сведения,

вероятно е преселник от Мала Азия. Епитетът *invicta* се открива в още един паметник от светилището в Монтана, посветен на *Iupiter Optimus Maximus, Iunona Regina* и *Diana invicta* (Велков, Александров 1994: № 65, обр. 65). Подобно съчетаване на трите култа е първото на територията на провинция Долна Мизия и отразява частния религиозен пиетет към божествата от официалния култ. Посветителят Луций Кокций Марк, центурион от XI Клавдиев легион и *praepositus* на познатия NCR поставя мраморен олтар на “непобедимата” Диана и изображения (*simulacra*) на Юпитер и Юнона по даден оброк.

Функциите на Диана като главно божество на Латинската федерация добиват политически нюанс, който се засилва с укрепването и разширяването на римската държава, а като патрон-покровител на Август заедно с Аполон, нейният култ заема важно място в императорската политика и романизацията на провинциите. Светилището в Монтана е не само най-значителният център на нейния култ в провинция Долна Мизия. Нейното първостепенно и господстващо място сред останалите най-важни римски култове, засвидетелствани тук в римски аспект е отразено в едно от посвещенията, в което Диана е наречена *domina Montanensium*. Тя е названа още *Regina* и *Augusta*. Тези епитети са разпространени в цялата империя и показват връзката ѝ с държавния култ, като гарант за непобедимостта на римската власт, което е подчертано особено в посвещенията, направени и за двамата покровители на принцепса – Диана и Аполон.

Култът към *Hercules Victor* или *Invictus* се издига и налага като култ към бог на победата и покровител на победителите по време на войните с Картаген, благодарение на *Scipio Africanus*, а по-късно и на *M. Municius Rufus* (Jaczynowska 1981: 633).

С посветителната формула *Herculi invicto sacrum* са известни две ари – от Гиген, и от с. Върбица, Врачанско и един постамент за статуя от с. Крушовене, Плевенско. В надписа от с. Върбица липсват данни за имената и длъжността на посветителя (Машов 2003: 289–291). В този от Гиген (ILBg., № 37) името на посветителя е *Lucius Valerius Dotianus*, а в постаментата от с. Крушовене (Лазарова 1998: 277–278, обр. 1) се четат имената на двамата братя *Q. Stalilius Valentianus* и *Q. Stalilius Faedianus*, от които единият е бил *decurio coloniae*, вероятно в Улпия Ескус, която се намира най-близо до с. Крушовене. Имената на посветителите са италиански и са трисъставни, което е характерно за римляните до края на II в.

От Хисарлъка над Ловеч произхожда варовиков олтар, украсен с акротери и с кръгла вдлъбнатина върху горната основа, за закрепване на статуя, което става ясно и от съдържанието на надписа: *votum et signum posuit* (ILBulg. № 255). Посвещението включва познатата формула *Herculi Invicto*, разположена между акротерите на горната основа. Направено е от *Caius Mettius* (В. Герасимова чете *Menius*) *Sabinus, miles cohortis I Aeliae Athoitorum et Berecynthorum*. В. Герасимова, според името *Aelia* на споменатата кохорта, отнася нейното сформирание по времето на император Хадриан (117–138 г.) (Герасимова 1972: 18). Името *Antoniniana* кохортата получава в края на III и началото на IV в., но в надписа от Мелта се явява с първоначалното си име, което датира постаментата в първата половина на II в. (Герасимова 1972: 19). *Cohors I Aelia Athoitorum et Berecynthorum* се е намирала в пътната станция Мелта и, освен съществуващата на юг от нея *Sostra*, се явява втората станция по пътя Ескус – Филипопол.

На *Hercules invictus* са посветени два паметника от Мадара и Новопазарско. На около 5 км от Нови пазар е открит фрагмент от варовикова статуетка, която е представя Херкулес в борба с Немейския лъв (Геров 1952/53: 362, № 96). От надписа върху поставката се разбира, че посвещението е направено от войника *Aurelius Disdosi*. Името *Disdosi* във форма *Disdozi* е познато от надгробен надпис, намерен в Салона и вероятно съдържа гръцкия корен *Dozi* - (Кацаров 1927: 100).

Надписът в мраморния релеф от Мадара не съдържа никакви данни за посветителя и длъжността му, но представлява интерес с иконографията на Херкулес (Филов 1911: 85). Над релефа е изписано *Herculis invicto*, а под изображението се вижда *et* в първия ред и *o* – във втория (Филов 1911: 87). Неправилната форма *Herculis* вместо *Herculi* показва слабо познание по латински език, което е обичайно в тези региони. Може да се предположи, че посветителят е военно лице или ветеран, за което напомнят останалите букви *et* в първия ред под релефа. Б. Филов датира този паметник във II в.

Смята се, че култът към римския Херкулес се разпространява в Дакия и Долна Мизия с посредничеството на легионите от неговия голям култов център в Дакия – *Ad Mediam*. Именно там Херкулес е почитан като *Hercules Invictus* от началото на II век. Хронологичните граници на култа към Херкулес се определят от средата на II в. до шейсетте години на III в.

От провинция Долна Мизия са известни още 10 епиграфски и 19 анепиграфски паметника, посветени на Херкулес. Независимо че в тях липсват епитетите *invictus* и *victor*, семантично-функционалната натовареност, съдържаща се в природата на това божество прави възможно причисляването им към паметниците, изразяващи идеята за непобедимост. От Монтана и Абритус са и най-късните епиграфски документи, което се обяснява със стратегическото им значение в късната античност. Идеята на култа към Херкулес в Рим и провинциите преминава през различни етапи в продължение на осем века и се трансформира под влияние на философските направления и политическите събития така, че от човек-герой, побеждаващ злото – *Hercules Invictus* израства в божество, персонифицирало в себе си идеята за победа над смъртта и над човешките слабости, в божество-победител. От времето на Траян той става идеал за пълководеца, опора и закрила за императора-воин.

Култът към Марс в провинциите е засвидетелстван с различна популярност, но навсякъде Марс съхранява своята изконна същност на бог-воин победител и пазител-защитник на мира със силата на оръжието (Wissowa 1902: 138). Варовиков пиедестал с внушителни размери е намерен във вътрешния двор на *principia* в Нове, недалеч от мястото, където се е предполага, че се е издигал (Kolendo, Božilova 1997: № 33). Посвещението е за *Mars Victor legionis I Italiae Antoninianae* и е направено за здравето на император Хелиогабал (218–222 г.) от примипила на легиона *Marcus Valerius Flavianus*. Посветителната формула показва, че е почетен *Mars Victor*, като божество покровител на легиона, осигуряващо неговите победи. Върху пиедестала се е издигала негова статуя, за което се съди от следите от дупка и вдлъбнатина с форма на подметка (Kolendo, Božilova 1997: 69). От Нове е позната статуетка на Марс (Dimitrova-Milčeva 2006: 26, № 4), представяща го с коринтски шлем, с копие във вдигнатата дясна ръка и меч в лявата, отпусната надолу. Възможно е тя да е копие на голямата статуя, стояща върху пиедестала в *principia*, но не е изключено да е представен крачещият и брониран Марс, носещ статуетка на Виктория и лаврова клонка, тип засвидетелстван през цялата императорска епоха, образ на победата и мира (Simon 1984: 555).

Римският политеизъм не намира израз само в големия брой божества, а по-скоро се обяснява с широкото поле на проявление на

функциите на отделното божество, което позволява на посветителя да ги конкретизира според обстоятелствата (Scheid 1998: 131). Съдържанието на типичното за римската религия понятие *numen* (божествено благоволение, воля) се развива от божествен атрибут, преминава през идентификация с божеството, която съвпада по време със свързването му и с човешката природа и този синхрон прави възможна появата на култа към *Numen Augusti*. В *Numen Augusti* или *Numen Augustorum* е отразена транспозицията на волята от божество към обожествения император, характерна тенденция в посветителните надписи след началото на III в. Тази транспозиция прави възможно назоваването на императора с присъщия на божествата епитет *victor*.

Два почетни надписа върху колона са намерени в античната и средновековна крепост при Мездра. Надписите са в чест на Валентиниан (364–375 г.), Валент (364–378 г.) и Грациан (375–383 г.), които са почетени като *totius orbis victores* – “на всички земи победители” (Машов 2003, 289). Според годините на тяхното управление колоната се датира в периода 375–378 г. Същият израз се открива и в надпис, посветен на Юлиан Апостат (360–363 г.) от Палмира (Dessau ILS, № 751). Епитетът *invictus* се включва в титулатурата на императорите от времето на Каракала (Calderini 1974: 221).

Идеята за победа остава най-важна за императорската пропаганда, поради което Виктория е сред най-“дълголетните” персонификации по нумизматични данни. Нейното изображение върху монети се появява при Юлий Цезар, а през императорската епоха е представяна в емиисиите на почти всички императори и дори императрици, и след Константин, до считания за последен *Romulus Augustulus* (475–476 г.). Върху лицевата страна на два златни медальона от времето на Констанций II (337–361 г.), които се съхраняват в съкровищницата на Рилския манастир, е представен брониран и драпиран бюст на императора, държащ в лявата си ръка глобус, върху който е стъпила богинята Виктория с палмов клон в дясната ръка и венец в лявата, а върху реверса, с надпис *D N Constantius Victor semper Avg.*, е изсечен императорът в броня и мантия, прав, насреща, в колесница, теглена от шест коня. От двете му страни Виктории му поднасят венци. Отстрани долу има по два обърнати рога на изобилието (Филов 1915:

214–215). Подобен медальон, изсечен в Антиохия, от император Константин (337–350 г.), брат и съуправител на Констанций II, съхранява и Народният музей (*ibidem*, 215). Върху реверса е изсечена богинята Рома, представена с шлем на главата, седнала надясно, в дясната ръка с глобус, на който стои Виктория с венец и палмова клонка и надпис *Gloria Romanorum*.

От направения преглед на паметниците, открити в провинция Долна Мизия и посветени на *Victoria*, се установява, че тя е почитана официално във втората половина на II век. Останалите нейни посвещения, както и посвещенията към разгледаните божества с епитетите *victor* и *invictus* се отнасят в периода от средата на II век до 30-те години на III век. Съдържанието на единия от двата почетни надписа към императори върху колона, намерени в античната и средновековна крепост при Мездра, подкрепя тенденция за отслабване на култа към Виктория от III в. до неговото обезличаване през IV в.

Посветителите са висши офицери, войници, ветерани и императорски служители с италиЙски, източен и тракийски произход или с произход от западните римски провинции. Различният етнически произход показва популярността на божествата, възплътили в себе си стремежът към победа и самата победа.

Идеята за победа в римската религия би трябвало да се носи именно от богинята на победата – *Victoria*, което би обусловило и голям брой нейни паметници в провинциите, респективно в провинция Долна Мизия. Всъщност това предположение не се реализира предвид разгледаните паметници. Обяснението се намира в една от характерните черти на римската религия, а именно – в нейния политеизъм.

Единствено в посвещението към *Victoria* от Нове се възплъщава идеята за римския пантеизъм, което доказва, че идеята за победа остава изключително важна за императорската пропаганда.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Божкова, 1996: Б. Божкова. Находки от днешните български земи и римското златно монетосечене от края на III век. – В: Археология, 4, 1996, 23–30.

Велков, Александров, 1994: В. Велков, Г. Александров. Епиграфски паметници от Монтана и района. – В: Монтана 2, Монтана, 1994.

Велков, 1923–24: Ив. Велков. Новооткрити старини. – В: Известия на Българския археологически институт II, 1923/24. София, 1924, 225–231.

Венедиков, 1985: Ив. Венедиков. Статуята на римски император от Малък Преславец. – В: Известия на Националния исторически музей, V. София, 1985, 93–106.

Герасимова, 1972: В. Герасимова-Томова. Ново сведение за cohorts I Athoitorum et Veresythorum. – В: Музеи и паметници на културата, 19, 1, 1972, 17–19.

Геров, 1952/53: Б. Геров. Романизмът между Дунава и Балкана от Хадриан до Константин Велики. ч. 2.2. – В: Годишник на Софийския университет, ФФ, XLVIII, София, 1952/53, 307–415.

Геров, 1980: Б. Геров. Земевладението в римска Тракия и Мизия (I–III в.). – В: Годишник на Софийския университет, Факултет по Класически и Нови Филологии. Том LXXII. София, 1977, кн. 2, 1980.

Добруски, 1907: В. Добруски. Материали по археологията на България. – В: Археологически известия на Народния музей в София. София, 1907, 1–180.

Кацаров, 1926/27: Г. Кацаров. Антични паметници из България. – В: Известия на Българския археологически институт ИБАИ IV, 1926/27, 81–120.

Ковачева, 1998: Т. Ковачева. Антични религиозни паметници от Плевенския исторически музей. – В: Известия на музеите в Северозападна България. Т. 26, 1998, 57–73.

Лазарова, 1998: С. Лазарова. Латински посветителен надпис от Крушовене, Плевенска област. – В: Известия на музеите в Северозападна България. Т. 26. Враца, 1998, 277–278.

Машов, 1983: Сп. Машов. Антични паметници от Врачански окръг. – В: Известия на музеите в Северозападна България. Т. VIII, София, 1983, 83–101.

Машов, 2003: Сп. Машов. Два епиграфски паметника от Врачанско. – В: Известия на музеите в Северозападна България. Т. 29. Враца, 2003, 289–291.

Мушмов, 1912: Н. Мушмов. Античните монети на Балканския полуостров и монетите на българските царе. София, 1912.

Николов, 1967: Б. Николов. Антични паметници от Врачанско. – В: Известия на Българския археологически институт, XXX. София, 1967, 216–235.

Огненова-Маринова, 1984: Л. Огненова-Маринова и колектив. Художествен бронз от римската епоха в Националния археологически музей при БАН. София, 1984.

Радославова, Дзанев, 2003: Г. Радославова, Г. Дзанев. Абритус. – В: Римски и ранновизантийски селища в България. Т. II. София, 2003, 110–148.

Стефанов, 1928/29: Ст. Стефанов. Археологически вести. – В: Известия на Българския археологически институт, V, 1928/29, 320–325.

Тодоров, 1928: Я. Тодоров, Паганизмът в Долна Мизия през първите три века след Христа. София, 1928.

Торбатов, 1989: С. Торбатов. Латински посветителен надпис от Долна Мизия. – В: Археология 1, 1989, 34–37.

Филов, 1910: Б. Филов. Избрани паметници на античното изкуство в България. – Известия на Българското археологическо дружество. София, 1910, 1–20.

Филов, 1911: Б. Филов. Релеф на Херкулес от Мадара. – В: Известия на Българското археологическо дружество, II, св. 1. София, 1911, 85–98.

Филов, 1915: Б. Филов. Археологически вести. – В: Известия на Българското археологическо дружество V, 1915, 214–215.

Фрова, 1951: Ант. Фрова. Разкопки на италианската археологическа мисия в Ескус. – В: Известия на Българския археологически институт, XXVII, 1951, 34–57.

Цървов, 1990: Ив. Цървов. Паметници на римската бронзова пластика от Историческия музей във Велико Търново. – В: Годишник на музеите в Северозападна България. В. Търново, 1990, кн. XVI, с. 31–42.

Axtell, 1907: H. Axtell. The Deification of Abstract Ideas in Roman Literature and Inscriptions. Chicago, 1907.

Beaujeu, 1955: J. Beaujeu. La religion romaine à l'apogée de l'Empire. Paris, 1955.

Calderini 1974: A. Calderini. Epigrafia. Torino, 1974.

Canciani 1997: F. Canciani. Iuppiter. – In: Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae VIII, 1, Zürich und Düsseldorf, 1997, 421–461.

CIL III, VI, VIII, X – Corpus Inscriptionum Latinarum.

Dessau, 1979: H. Dessau. Inscriptiones Latinae selectae. vol. I, II, III, IV. Chicago, 1979.

Dimitrova-Milčeva, 2006: À. Dimitrova-Milčeva. Die Bronzefunde aus Nove (Moesia Inferior). Warszawa, 2006.

Fears, 1981: J. Fears. The Theology of Victory at Rome: Approaches and Problems. – In: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. II. 17. 2. Berlin, New York, 1981, 737–826.

Gerov, 1975: B. Gerov. Marcianopolis im Lichte der historischen Angaben und der archäologischen, epigraphischen und numismatischen Materialien und Forschungen. In: Studia Balcanica 10, Recherches de Géographie Historique. Sofia, 1975, 49–72.

Gerov, 1989: B. Gerov. Inscriptiones Latinae in Bulgaria repertae. Serdicae, MCMLXXXIX.

Gnechi, Elmer, 1978: F. Gnechi, G. Elmer. Coin types of imperial Rome. Chicago, 1978.

Hölscher, 1967: T. Hölscher. Victoria Romana. Archäologische Untersuchungen zur Geschichte und Wesenart der römischen Siegesgöttin von den Anfängen bis zum Ende des 3 Jhs. N. Chr., Mainz am Rhein, 1967.

Jaczynowska, 1981: M. Jaczynowska. Le culte de l'Hercule romain au temps du Haut-Empire. – In: Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II. 17. 2, Berlin-New York, 1981, 631–661.

Kolendo, Božilova, 1997: J. Kolendo, V. Božilova. Inscriptions Grecques et latines de Novae (Mésie Inférieure). Bordeaux, 1997.

Mrozevicz, 1984: L. Mrozevicz. Victoria Augusta Pantea Sanctissima. – In: Zeitschrift für Papirologie und Epigraphik, 57, 1984, 181–184.

Scheid, 1998: J. Scheid. La religion des Romains. Paris, 1998.

Simon, 1984: E. Simon. Mars. – In: Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae II, 1, 1984, 505–559.

Wissowa, 1912: G. Wissowa. Religion und Kultus der Römer. München, 1912.